

SERGIO BARTOLE: THE INTERNATIONALISATION OF CONSTITUTIONAL LAW. A VIEW FROM THE VENICE COMMISSION (OXFORD: HART PUBLISHING 2020) 140.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.1.09>

1. A Hart Kiadó gondozásában, a Nicola Lupo és Robert Schütze által szerkesztett *Parliamentary Democracy in Europe* elnevezésű sorozat ötödik köteteként látott napvilágot a trieszti egyetem alkotmányjogi professzora – Sergio Bartole – könyve, amelyben a szerző a Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság avagy közismert nevén a Velencei Bizottság tevékenységével kapcsolatos reflexióit adja közre. A szerző számára mondhatni csuklómozdulatszerű lehetett egy ehhez hasonló mű megírása, hiszen egyike a Velencei Bizottság leghosszabb ideig szolgáló tagjainak, és ebből adódóan nem pusztán széles spektrumban, hanem kellő mélységekben is ismernie kell a szervezet tevékenységét.

A könyv megírása mindenképpen üdvözlendő, hiszen kevés összefoglaló és elemző jellegű írás születik a Velencei Bizottság tevékenységéről, mivel a kutatók leginkább témaspecifikusan, többnyire hivatkozási alapként foglalkoznak a szervezet jelentéseivel. A szerző vállalkozása továbbá azért is kíváncsivá teheti az olvasót, mert egy belső, intézményen belüli perspektíva megismerése mindig sok izgalmat tartogathat, amelyhez kapcsolódóan kifejezetten érdekesnek tűnnek a Velencei Bizottsággal kapcsolatban használt jelzői: a technikai (*technical body*), a semleges (*neutral body*), valamint a politikamentes (*apolitical attitude*), amelyek minden bizonnyal a testület szerepfelfogására, önértelmezésére utalnak.

2. A kötet a bevezetón túl nyolc fejezetre oszlik, amelyek után a szerző mellékletként két további írást közöl. Az első egy jelentés, amelyet Bartole professzor az Európa Tanács 2017. május 16-i szemináriumára készített a Velencei Bizottság és az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése közti együttműködésről, míg a második a szerzőnek az összehasonlító alkotmányjognak az ún. transznacionális alkotmányjog létrejöttében játszott kiemelt szerepéről írt, korábban a *European Constitutional Review*-ban megjelent tanulmánya.¹

Az első fejezet a Velencei Bizottság első tízévi tevékenységére összpontosít, amelyet alapvetően a berlini fal leomlását követő változások határoztak meg. Ebben az időszakban alakult ki a testületnek az a központi szerepe, amelyet a kelet-közép-európai régió országainak alkotmányos reformjai során játszott.² Az ekkor kialakult részben tanácsadó, részben pedig ellenőrző/monitoring funkció ún. mércék (*yardstick*) kialakításával vette kezdetét,

¹ Sergio BARTOLE: „Comparative Constitutional Law – an Indispensable Tool for the Creation of Transnational Law” *European Constitutional Law Review* 2017/4. 601–610., <https://doi.org/10.1017/s1574019617000293>.

² Ehhez kapcsolódóan lásd még LAMM Vanda: „Experiences and trends of legal assistance in Hungary” in Mamoru SADAKATA (szerk.): *Hungary’s Legal Assistance Experiences in the Age of Globalisation* (Nagoya: Nagoya University Graduate School of Law Center for Asian Legal Exchange 2006) 263–274.

amelynek keretében a Velencei Bizottság a lehetséges alternatív alkotmányos modellekről készített iránymutatásokat, illetve határozott meg standardokat. Mindennek alapjává az ún. európai alkotmányos örökség vált, amelynek forrásait az európai bíróságok esetjoga és a vonatkozó szakirodalom, valamint az alkotmányos tradíciók, illetve az európai alkotmányos elvek jelentették.

Az ezt követő fejezetek az azonosított mércék alkalmazásával foglalkoznak. Szóba kerül az ún. *conditionality* mechanizmus, amelynek lényegi értelme, hogy az európai értékekkel és elvekkel való összhang első lépésben az Európa Tanácsba, majd pedig az Európai Unióba történő felvétel fő mozgatórugója volt. Az ehhez kapcsolódó kötelezettség pedig a tagság alatt is folyamatosan fennáll. A szerző rámutat arra, hogy ez a gyakorlat ún. transznacionális alkotmányjogot hozott létre, amely egyszerre köti mind az államokat, mind pedig a nemzetközi, illetve szupranacionális szervezeteket. Kérdésként merül fel ugyanakkor, hogy hogyan lehet definiálni az európai alkotmányos örökséget mint közös európai tapasztalatot. E ponton a szerző nem hagy sok kétséget afelől, hogy szerinte a hivatkozható örökség forrása csak és kizárólag Nyugat-Európa lehet.

A kötet negyedik és ötödik, valamint az összefoglaló jellegű nyolcadik fejezete az alkotmányjog nemzetköziesedével foglalkozik, amely folyamatban a Velencei Bizottság jelentéseinek is kiemelkedő szerepe van. A szerző úgy látja, hogy az Európa Tanácsba, illetve az Európai Unióba történő integrálódás révén egy transznacionális alkotmányjog emelkedik fel, ennek azonosításához pedig a releváns történeti források vizsgálata szükséges, amelyet a Velencei Bizottság

rendre el is végez jelentéseiben. E ponton a szerző ismét hangsúlyozza: csak a nyugat-európai források jöhetnek számításba, mivel a kelet-közép-európai államok hozzájárulása történelmi okokból kétségeket ébreszt (*dubious*). A szerző lényegében fehér-fekete logikát követve zárkózik el a nyugati államokon kívüli alkotmányos mozzanatok elismerésétől, ami tetten érhető Európának „régii” és az „új” demokráciákra történő felosztásával. Ennek eredménye egy, a „régii” demokráciákkal szembeni megértő és egy „új” demokráciákkal szembeni szkeptikus nyelvezet alkalmazása. Noha a szerző legalább felemlíti a Velencei Bizottságot érő kritikus hangokat is,³ mindez mégis nehezen teszi szerethetővé a sokszor pusztán általánosságok ismételtetésében kimerülő szöveget. A szerzőnek abban ugyanis elvi szinten kétségtelenül igaza van, hogy a transznacionális alkotmányjoghoz jelentősen hozzájárulnak az Európa Tanács és az Európai Unió intézményei és különösen az európai szinten tevékenykedő bírák, akik tanulmányozzák a Velencei Bizottság jelentéseit, és hivatkozásaikkal normatív erőt kölcsönöznek számukra. Mindazonáltal a kötetből ennek gyakorlati következményei, vagyis a konkrétumok bemutatása rendre elmarad.

A legtöbb részletet a hatodik és a hetedik fejezet nyújtja, amelyek napjaink slágertémájára, a jogállamisági kritériumokra fókuszálnak. E ponton a szer-

³ Bogdan IANCU: „Quod licet Jovi non licet bovi? The Venice Commission as Norm Entrepreneur” *Hague Journal on Rule of Law* 2019/1. 189., <https://doi.org/10.1007/s40803-019-00088-0>; Michal BOBEK – David KOSAR: „Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe” *German Law Journal* 2014/7. 1257., <https://doi.org/10.1017/s2071832200019362>.

ző két nagy körben mutatja be a Velencei Bizottság tevékenységét. Az egyik a bíróságok igazgatásának problémája. Itt a kötet bemutatja a két nagy uralkodó európai modellt: az egyik a Velencei Bizottság által preferált ún. mediterrán megoldás, amelynek lényege a végrehajtó hatalomtól teljesen elkülönülő bírósági önigazgatás. A másik pedig az igazságügyi minisztérium alá rendelt igazgatási rendszer, amely a szerző álláspontja szerint csupán a „régikormányos tradícióval” rendelkező országokban működőképes. A szerző elemzi a mediterrán modell újkeletű válságát, amelyhez kapcsolódóan ismerteti napjaink egyik legizgalmasabb, a lengyel bíróságok függetlenségével kapcsolatos közjogi vitát a lengyel kormány és a szupranacionális intézmények között. A másik körbejárt elem az alkotmánybíráskodás területe, amely tekintetben szintén az intézményi függetlenséggel kapcsolatos kihívások kerülnek szóba: jelesül azok a jogalkotói beavatkozások, amelyek veszélyeztetik az alkotmánybíráskodás megfelelő működését.

A kötetnek mondhatni állandó szereplője Magyarország és Lengyelország, amelyekhez kapcsolódóan viszonylagos részletességgel ismerkedhetünk meg a folyamatban lévő európai vitákkal, illetve az ún. alkotmányos identitás koncepció terjedése kapcsán felmerülő kérdésekkel, valamint ehhez kapcsolódóan a Velencei Bizottság határozott álláspontjával: a tagállamok önként jelentkeztek a nyugati demokráciák által létrehozott integrációkba, amelynek során elfogadták ezen szervezetek alkotmányos elveit és értékeit, így azokkal a tagság fennállása alatt is biztosítaniuk kell az összhangot.

E recenzió keretében a magyar alkotmánybíráskodást ért hatásokhoz kívánok hozzászólni a szerző által az alkot-

mánybíráskodással foglalkozó fejezet, *Tensions between Constitutional Courts and Other Branches of the State* alfejezet utolsó mondatához kapcsolódva, ahol a szerző a szlovák, a magyar és a lengyel alkotmánybíráóságokat érintő jogalkotói lépések bemutatást követően az alábbi értékelést adja: „Ezek a reformok nemcsak az alkotmánybíráskodással, hanem a modern kormányzati rendszer alkotmányos alapelveivel szembeni bizalmatlanságot is jelzik.” (103. o., saját fordítás)

3. Az alkotmányjog gazdasági elemzése több kutatást szentelt annak, hogy milyen feltételek vezethetnek el bizonyos alkotmányos szabályok megváltoztatásához, kiválasztásához. E tekintetben az egyik megkerülhetetlen kérdés a szerző által is többször hivatkozott alkotmányos hagyomány, illetve alkotmányos kultúra, amelyben az adott alkotmányos szabály megszületik, de idetartoznak egyéb ún. informális intézmények,⁴ mint amilyen a társadalomban fennálló bizalmi viszonyrendszer is.

A társadalmi bizalom hatását a jogra elsőként a szerződések esetében kezdték vizsgálni. Feltűnt ugyanis a kutatóknak, hogy egyes országokban az ugyanabban a tárgyban született szerződések hosszabbak és több esetkört szabályoznak, mint máshol.⁵ Ennek gazdasági relevanciáját az ún. tranzakciós költségekkel

⁴ JAKAB András: „Informal Institutional Elements as Both Preconditions and Consequences of Effective Formal Legal Rules: The Failure of Constitutional Institution Building in Hungary” *The American Journal of Comparative Law* 2020/4. 760., <https://doi.org/10.1093/ajcl/avaa031>.

⁵ Rafael LA PORTA – Florencio LOPEZ-DE-SILANES – Andrei SHLEIFER – Robert W. VISHNY: „Trust in Large Organizations” *The American Economic Review* 1997/2. 333–38., <http://scholar.harvard.edu/files/shleifer/files/trust.pdf>.

magyarázták, hiszen a partnerek közötti magasabb bizalmi szint lehetővé teszi a hosszas tárgyalások megspórolását. Mindennek háttérében annak belátása áll, hogy a szerződések szövege szükségszerűen nem teljes (*incomplete contracts*),⁶ így jogvita esetén bírósági értelmezésre szorul, azonban az egymásban bízó felek az előre nem látható jogvitákban majd úgyis megfelelő közös megoldást találnak a bírósági eljárás igénylése nélkül.

A szerződések mintájára felmerült a hasonló tárgykörben született jogszabályok összehasonlító vizsgálata is. Egy ilyen próbálkozásnak tekinthető például az ún. *Leximetrics* kutatás,⁷ amely azt hivatott vizsgálni, hogy az Európai Unió irányelveit átültető jogszabályok hossza hogyan változik tagállamonként. És e kérdés felvethető az alkotmányok esetében is. Az alkotmányok *checks and balances* struktúrája ugyanis lényegében a korlátlan hatalom megszelídítésére irányul, azaz az ösztönös, természeti állapotban uralkodó bizalmatlanság meghaladásaként olyan intézményesített garanciaként értelmezhető, amelynek célja a hatalommal való visszaélés megakadályozása.⁸ Az alkotmányok tehát konkrét szerződésként értelmezhetők,⁹

mintegy az alkotmányozó hatalom tagjainak, adott esetben a képviselők, szervezetek, így pártok, különféle erőcsoportok alkufolyamatának termékeként.¹⁰ A kialakult szöveg hosszát megannyi tényező befolyásolhatja, így életszerűnek tűnik, hogy egy diktatúrának nincs szüksége részletes alkotmányos szabályozásra, míg a konszenzusos demokrácia¹¹ vagy a társadalom heterogenitása az alkotmányok részletessége irányában hat. Ehhez kapcsolódóan egy száz-tíz országban végzett kutatás¹² az oksági kapcsolat kérdésével is foglalkozott, és az időben relative stabil bizalmi szint¹³ befolyásoló jellegét igazolta, vagyis azt, hogy a bizalom mértéke hatással van az alkotmány hosszúságára.

Az alkotmánysszövegekre és módosításokra tehát nemcsak a felek alkupozíciói (vagy adott esetben monopolhely-

ham – Northampton: Edward Elgar 1998) 107.

¹⁰ Hasonló elképzelés ismert a föderalizmus tanulmányok területén is. Az amerikai föderalizmus kialakulását kutató Charles A. Beard eredményeit bemutatja TAKÁCS Albert: „A föderalista értekezések alkotmányelmélete és az amerikai alkotmány születése” in GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SZENTE Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon* (Budapest: NKE 2014) 20.

¹¹ A többségi és konszenzusos demokrácia elhatárolását Arend Lijphart vezette be: Arend LIJPHART: *Patterns of Democracy* (New Haven: Yale University Press 1999).

¹² Christian BJØRNSKOV – Stefan VOIGT: „Constitutional Garrulity and Social Trust”, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2271580>.

¹³ A társadalmakban előforduló bizalmi szint hasonlóan stabil, időben lassan változó, mint az úgynevezett Happiness Index. Lásd Ruut VEENHOVEN: *Happiness in Nations*. World Database of Happiness, Erasmus University Rotterdam, The Netherlands, http://world-databaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?mode=1.

⁶ Robert COOTER – Thomas ULEN: *Jog és közgazdaságtan* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005) 228.

⁷ Robert D. COOTER – Tom GINSBURG: „Leximetrics: Why the Same Laws are Longer in Some Countries than Others” *Illinois Law and Economics Working Papers*, no. LE03-12, 2003, <https://doi.org/10.2139/ssrn.456520>.

⁸ „Az alkotmányosságot, mint morális vállalkozást a bizalmatlanság diktálja, de ésszerű mértékben.” SAJÓ András – UJTZ Renáta: *A szabadság alkotmánya. Bevezetés a jogi alkotmányosságba* (Budapest: HVG-ORAC 2019) 57.

⁹ Stefan VOIGT: *Explaining Constitutional Change. A Positive Economics Approach* (Chelten-

zete), hanem a társadalmi kontextus is rányomja a bélyegét. Az így létrejött dokumentumok hossza pedig egészen széles skálán mozog. Konkrét példákkal élve, az indiai alkotmány eléri a 70 000 szót, ezzel szemben egyesek kevesebb, mint 5000 szóból állnak.¹⁴ „Paragrafusban mérve” az amerikai 427-ből, míg a brazil 6858-ból áll.¹⁵

A kérdéskör megközelítéséhez érdemes elhatárolni az alkotmány részletességének két típusát.¹⁶ Egyrészt előfordulhat, hogy egy-egy intézmény szabályozását fejtik ki részletesen az alkotmány szintjén (*bőbeszédűség*). Másrészt pedig egyes alkotmányszövegek több területet vonnak szabályozási körükbe, sőt, adott esetben olyanokat is, amelyeket jellemzően nem az alkotmány szintjén rögzítenek (*nemodaválóság*).¹⁷

¹⁴ Izland alkotmánya mindössze 4000 szóból áll.

¹⁵ A témát kutató írások több statisztikailag szignifikáns eredményt mutattak ki: így a magas GDP-vel rendelkező államok, az autokrata rezsimek, valamint a Közép-Keleten és Észak-Afrikában található államok esetében rövidebbek az alkotmányok, ehhez képest a *common law* hagyomány, a lakosság körében a protestánsok nagy száma, illetve a volt brit és spanyol gyarmati státusz tipikusan a hosszabb alkotmányokkal párosul ismérvek. Stefan VOIGT: „Explaining Constitutional Garrulity” *International Review of Law and Economics* 2009/4. 297–299., <https://doi.org/10.1016/j.irl.2009.06.002>.

¹⁶ VOIGT (16. l.) 291.

¹⁷ Utóbbi szempontra normatív alkotmányjogi mérce nem áll a rendelkezésünkre, legfeljebb egyetérthetünk vagy vitathatjuk szabályozási helyüket. Így járt el a Velencei Bizottság is az Alaptörvény negyedik módosítása után közölt véleményében, amelyben több ponton is megkérdőjelezte, hogy egyes rendelkezéseket miért alkotmányos szinten rögzítettek. Lásd *Opinion No. 720/2013 CDL-AD (2013) 012: Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary*. 47., 61., 65. pont, <http://www.venice.coe.int/webforms/docu->

Az alkotmányszöveg részletessége mögött szándékos alkotmányjogi megfontolások húzódnak meg, illetve roppant fontos következményekkel járhat. Előfordulhat például, hogy a hosszú alkotmányszöveg új konvenciók megszületését célozhatja.¹⁸ Megfontolható szempont lehet az alkotmányozás során, hogy a rövid alkotmányszöveg nagyobb értelmezői mozgásteret nyit, míg a részletesebb szöveg kevésbé engedi át a terepet a szöveget értelmezni hivatott alkotmánybíróknak, illetve az értelmezésre feljogosított szervnek. A rövid alkotmányt ezért bizalomra építő alkotmánynak nevezi Rosalind Dixon, amely csak a kereteket jelöli ki, amellyel szemben a részletesen kodifikált alkotmányok a bizalmatlanság légkörében születnek.¹⁹ Márpedig a bizalmatlanságát jogi formulákba író alkotmányozó nézőpontjából végső soron racionális döntésnek tűnik kevesebb mozgásteret engedni az értelmezési kérdések tekintetében, ahogy egyébként a későbbi, alkotmányos szint alatti döntéshozatal tekintetében is.²⁰

A hazai alkotmányjogi diskurzusban is felvetődött a rövid alkotmányszöveg elfogadásának ötlete,²¹ amelynek lény-

ments/default.aspx?pdf=CDL-AD(2013)-012-e.

¹⁸ FEKETE Balázs: „Az Alaptörvény preambulumának szövegtörvényszerűségi dimenzióiról” *Jogi Iránytű* 2012/2. 23.

¹⁹ Rosalind DIXON: „Constitutional Drafting and Distrust” *International Journal of Constitutional Law* 2015/4. 819., <https://doi.org/10.1093/icon/mov068>.

²⁰ E keretben értelmezhetők a hazai sarkalatos törvények is, amelyek mind számukat tekintve, mind pedig tematikai értelemben megváltoztak a korábbi alkotmányhoz képest.

²¹ VARGA Zs. András: „A mag-alkotmány védelmében” in DRINÓCZI Tímea – JAKAB András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011*. II. kötet. (Budapest–Pécs: Pázmány Press 2013) 137–155.

ge az alapvető elvi kérdések alkotmányos szinten történő megfogalmazásában állt, hogy aztán minden egyéb részletkérdés az alkotmány alatti jogszabályokba kerüljön. Ehhez képest az elfogadott Alaptörvény végül hosszabb lett, mint a korábbi Alkotmány szövege, annak későbbi módosításai, köztük különösen a negyedik módosítás pedig még jobban felduzzasztotta azt.²²

E változásra tekintettel az Alaptörvény esetében is releváns kérdésként fogalmazható meg, hogy egyes rendelkezéseinek az alkotmányba emelése magyarázható-e a bizalom nézőpontja felől. A próbálkozás annyiban semmiképp sem alaptalan, hogy a 2010-es évek környékén több kutató is a bizalmi deficit²³ jelenlétét diagnosztizálta a magyar társadalomban, és ezt mérte a Tárki kutatása is.²⁴ Mindez vélhetően összefüggésbe hozható a rendszerváltás utáni sikeresség kér-

désével. A rendszerváltáshoz kapcsolódó felfokozott lelkesedést²⁵ ugyanis nem pusztán a Velencei Bizottság által is asszisztált jogi transzplantok *top down* irányú adaptabilitásának kérdése, azaz az alkotmány felsőbbiségét, a hatalommegosztást és az emberi jogokat elismerő új jogállami kultúra meghonosodásának kérdése övezte,²⁶ hanem a piacközpontú reformok kiteljesedése is, amely szükségszerűen együtt járt a korábbi *status quo* helyzet megváltozásával, és amely természeténél fogva képtelen volt Pareto-optimális változás lenni.²⁷ Az azonos alapról, de eltérő kondíciókkal induló kelet-közép-európai államok végül többé-kevésbé hasonló időpontban érték el formalizált céljaikat, jelesül a NATO- és EU-csatlakozást. Az egy főre eső GDP tekintetében azonban a várva várt felzárkózás elmaradt, majd gazdasági válság alakult ki, így a kezdeti eufóriát²⁸ a csalódottság és a terjedő euroszkepticizmus váltotta fel.²⁹ Ebben a retorikai kontextusban vált a korábbi alkotmány egyféle sikertelen-

²² Összehasonlításként: az Alaptörvény 14 345 szóból áll, míg a korábbi Alkotmány 8598 szóból állt.

²³ BODA Zsolt: *Legitimitás, bizalom, együttműködés. Kollektív cselekvés a politikában.* (Budapest: MTA TK PTI – Argumentum Kiadó 2013) 11.

²⁴ A Tárki felmérése szerint Magyarország elmarad a nyugati országokban mért bizalmi szinttől az emberek interperszonális bizalmi indexe, azonban a helyzet még inkább súlyos a közintézmények irányában. Különösen magas fokú a bizalmatlanság az újságírók, a bankárok és az országgyűlési képviselők irányában, aminek következtében az átpolitizálódott (vagy átpolitizálnak vélt) közintézmények is óriási bizalmi deficittel rendelkeznek, ráadásul ezek tekintetében a változás egyértelműen negatív irányú volt a 2000-es évek elejéhez képest. Tóth István György: *Bizalomhiány, normaszavak, igazságtalanságérzet, paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában: „A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei” című kutatás zárójelentése* (Budapest: TÁRKI 2009) 21., 23–25., <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b268.pdf>.

²⁵ Shlomo AVINERI: „Vajúdás a demokráciához vezető úton” *Fundamentum* 2007/4. 31.

²⁶ Mindezt az Alkotmánybíróság akként fogalmazta meg, hogy „Magyarország jogállamát minősítse ténymegállapítás és program egy-szerre.” 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 80.

²⁷ Ebből egy külön közgazdasági ág született. Áttekintéséhez lásd CSABA László: „Átmenet és közgazdaságtan” *Közgazdaságtani Szemle* 2014/1. 53–67.

²⁸ FLECK Zoltán: „Bizalom és közintézmények” in MURAKÖZY László (szerk.): *A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg* (Budapest: Corvina 2012) 117.

²⁹ Muraközy emlékeztet, hogy a politikai elit legitimitációját az „osztogató politika” alternatívájaként a „riogató politikában” található meg. MURAKÖZY László: „A hanyatlás anatómiája. Legálitás és prosperitás” in MURAKÖZY László (szerk.): *A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg* (Budapest: Corvina 2012) 160.

ségszimbólummá, valamint válhattak az alkotmányozás motorjává a társadalom mélyén gyökerező történelmi érzelmek, illetve a formális és anyagi igazságszolgáltatás közti feszültségek.³⁰ Így szabadulhatott rá az intézményekkel szembeni mély bizalmatlanság is az újonnan született alkotmányozásra, és formálhatta annak szövegét.

Az Alkotmánybíróság tevékenységéhez kapcsolódóan az Alaptörvénybe emelt egyes szabályok ugyanakkor túlmutatnak az intézményekkel szembeni általános bizalmatlanságon, hiszen magának az alkotmányozó hatalomnak a rendszerváltáskori konszenzus eredményeként kialakult hazai alkotmánybíráskodással szembeni bizalmatlansága érzékelhető belőlük. Ebbe a körbe nem pusztán az olyan alkotmányos szabályok sorolhatók, mint amelyek az újraprogramozott alkotmánybíráskodás hatásköreinek leírását³¹ vagy éppen a költségvetési tárgyú törvényekkel kapcsolatos hatáskörszűkítést jelentik,³² hanem az olyan további bőbeszédű elemek, mint az Alaptörvény módosításainak alkotmányossági vizsgálatát lehetővé tevő „új” hatáskör.³³ Idetartoznak továbbá az egyes alkotmánybírói döntések

felülírását jelentő módosítások,³⁴ illetve az olyan nem alkotmányos szintre tartozó vagy túlírt passzusok,³⁵ amelyek célja az Alkotmánybíróság gyakorlatának megváltoztatása lehet.³⁶ Végül, mintegy a bizalmatlanság legerősebb jeleként, idetartozik a korábbi alkotmánybírói joggyakorlat hatályon kívül helyezését célzó rendelkezés.³⁷

4. Mindezeket figyelembe véve Sergio Bartole könyve gondolatébresztő műnek tekinthető, amely nagy ecsetvonásokkal köti össze a rendszerváltás időszakát napjaink legaktuálisabb kérdéseivel. Ezzel együtt, aki a Velencei Bizottság gyakorlatára kíváncsi, az továbbra is az egyes jelentéseket tanulmányozza; sőt, igazából azok tanulmányozása után válhat igazán jelentésgazdaggá Bartole absztrakt áttekintése.

*Orbán Endre**

³⁰ Adam CZARNOTA: „Az átmenet igazságszolgáltatása. A posztrendőrállam nyertesei és vesztesei” *Fundamentum* 2007/4. 49.

³¹ „Szerintem az Alkotmánybíróság nem mondhat le klasszikus hatásköréről (...), ugyanakkor fontos, hogy egy korrekt irány az egyéni jogvédelemnél megmentheti az intézményt.” – KUKORELLI István: „Miért nem figyeltek a tűzoltókra?” in MOLNÁR Benedek – NÉMETH Márton – TÓTH Péter (szerk.): *Mérlegen az Alaptörvény* (Budapest: HVG-ORAC – Stádium 2013) 48.

³² Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdés.

³³ Alaptörvény S) cikk (3) bekezdés, 24. cikk (5) bekezdés. Lásd ORBÁN Endre: „Alkotmánymódosítás és alkotmányvédelem” *Ars Boni* 2013/1. 69–71.

³⁴ Vörös Imre: „Vázlat az alapvető jogok természetéről az Alaptörvény negyedik és ötödik módosításai után. Az AB döntése, a Velencei Bizottság és az Európai Parlament állásfoglalásai” *Fundamentum* 2013/3. 54.

³⁵ Pl. Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdés második mondata, IX. cikk (3) bekezdés, X. cikk (3) bekezdés, XI. cikk (3) bekezdés, XXII. cikk (3) bekezdés, az L) cikk (1) bekezdésének utolsó mondata, 39. cikk (3) bekezdése stb.

³⁶ Ehhez hasonlóan a rendes bíróságokkal szembeni bizalmatlanságként értékelhető az Alaptörvény hetedik módosításában foglalt azon előírás, amely az Alaptörvény 28. cikkében foglalt értelmezési szabályt egészítette ki „a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolás[ának]” figyelembevételével, vagyis a szubjektív teleologikus értelmezési módszerrel.

³⁷ Alaptörvény Záró és Vegyes Rendelkezések 5. pont.

* PhD, adjunktus, NKE ÁNTK, 1083 Budapest, Ludovika tér 2. E-mail: *orbán.endre@uni-nke.hu*. E recenzio az NKFIH által finanszírozott PD 138047 kódszámú OTKA projekt keretében készült, amelynek témája az alkotmányozás a többszintű alkotmányosság rendszerében.